

ADALÉKÓK A SZABADSÁGHARCZ S AZ EMIGRATIO KÖNYVÉSZETÉHEZ.

Közi: Reizner János.

Szeged város polgármesteri hivatalának titkos levéltárát átvizsgálván, az 1849—1860-ik évi időszak »bizalmasb« jellegű iratai közt rendkívül sok érdekes adatot találtam, a melyek az említett korszak kormányának célzatait; mint a polgárság törekvéseit a legkisebb részletekig megvilágítják.

Az iratok közt figyelmemet különösen felkeltették azok, a melyek a tiltott s elkobzandó könyvekre s nyomtatványokra vonatkoznak.

Határozatlan időszakban terjedelmesb jegyzékek állítottak egybe, hol az összes tiltott művek felsoroltatnak, s e jegyzékek mint a körrendeletek mellékletei a megyefőnököknek oly felhívással küldettek szét, hogy a külföldről netalán becsempészett művek elkoboztassanak s megsemmisíttessenek.

E jegyzékekből a szabadságharcz s az emigratióra vonatkozó nyomtatványok s művek czimeit kijegyeztem, s az alábbiakban közlöm. Egész irodalom ez egymagában is, mely élénken tünteti fel a külföld részvétét ügyünk iránt s az 1848—49-ik évi események s az emigratio történetével tüzetesebben foglalkozók e jegyzékben felsorolt műveket nem is nélkülözhetik.

Hasznot vélek tenni ennél fogva a hazai tudománynak s főleg a könyvészetnek, midőn a szabadságharcz s az emigratióra vonatkozó könyvek, röpiratok s nyomtatványok czimeinek jegyzékét közzé teszem, annyival is inkább, mert több műnek létezéséről a nagyobb könyvjegyzékekből sem szerezhettem meggyőződést.

S csak azt kívánom megjegyezni, hogy a jegyzékek többnyire a nyomtatvány címét, s annak szerzőjét közlik, ritkábban a megjelenés helyét s idejét is. Tartalmuk azonban érintetlen, s

csak a körrendeletekben van az ritkább esetekben kiemelve. S így könnyen megeshetett, hogy egybeállításom nagyon is téves és hiányos, lehet abban czíménél fogva olyan is, mi bennünket nem érdekel, s viszont kihagyhattam pusztán a czím után olyant is, a mi valóban tárgyamra vonatkozik.

E kísérlettel csak azt akartam elérni, hogy hivatottabbak terjeszszék ki figyelmöket ez irányban is.

Az 1850-ik év folyamán eltiltott művek e következők:

Ein Magyaren König. Leipzig, Grüner. 1848.

Ungarns Revolution und Feldzug der Oesterreicher.

Boldényi. Pages de la revolution hongroise. 1848. La Hongr. 1848.

Horváth S. Graf Ludwig Batthyány.

Rückblick auf Ungarns Zustände.

Kiss. Kossuth és Windischgrätz.

A nemzeti Őrsereg csatadalai.

Uram bátyám és Őcsém. Szomorú versek.

Magyarok Ujvilága.

A száműzött királyi család. Camarilla pokol műveinek stb.

Bicskei csata.

Szent Tamás ostroma.

Ujvidék szomorúsága.

Pest visszavétele.

Ujszegedi csata.

Harczra magyar.

Napi események.

Gróf Zichy Ödön kivégeztetése.

Gróf Latour.

Gróf Lamberg.

A szökött huszárok.

Nátha elleni versek.

Erdély elveretése és Bem.

Verseczi Győzelem.

Ő Felsége az ifjú király.

Az ó-becsei tábor első csatája.

Báró Jellacsics historiája.

Rózsa Sándor.

Imádság békeségért.

Nagy Kossuth Lajos élet leirása.

Szózat a néphez.

Szláv törekvések és a magyar elem.

Szilágyi S. Magyar emléklapok.

A következő évi jegyzékek ismét ezen nyomtatványokat említik.

Rosetti. Felhívás mindannyi pártfelekezethez.

Eliades. Felhívás az oláh nemzetiségűekhez.

Levél Styrbey herczeghez.

Mindhárom Párisban román nyelven nyomtatott s a körrendelet szerint Romániában s Erdélyben terjesztettek a végből, hogy a menekültek sorsa iránt részvétet keltsenek, s részökre adakozások eszközöltessenek.

Továbbá:

Majláth. Ungarn und die Centralisation.

Batthyány der letzte Magnat.

Gr. Vay. Ungarns Zukunft.

Der internirte Magyar in der Turkey.

Prophezeiungen des ehrwürdigen Bruders Ludovico Rocco aus dem Orden des h. Franciscus auf dem Berge Sinai. — E két utóbbiról a jegyzék felemlíti, hogy a hely és év megnevezve nincs.

Das Studenten-Comité in Wien im Jahre 1848.

Kemény Józsefnek 1849. ápril 1-én Debreczenben mondott »Emlékbeszéde.«

Klapka. Der National-Krieg in Ungarn und Siebenbürgen 2 k. Lipcse. Wiegand O.

J. E. Horn. Kossuth Lajos Lipcse. Wiegand O.

Balde Ernő: Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Kassel.

Pulszky. Die Jacobiner in Ungarn, oder die Verschwörung der Aebte. Lipcse. Grimm.

Ein Ungarheld. Brema. Geisler.

Falke versei »A leány csodakertje.« Vadrózsa.« »Bem Bécsben.«

Az 1852-ik évi jegyzékekben a következő művek soroltanak fel:

Kossuth in England und seine Reden vor dem brittischen Volke. Braunschweig. 1852.

- Kossuth in England. Ein Beitrag unserer Zeit. 1851. Lipcse.
- Kossuth nach der Capitulation von Világos, seine Flucht nach der Türkei und sein Aufenthalt alldort. Verhandlungen über seine Freilassung, seine Reise nach Kiutachia, nach England und sein dortiger Aufenthalt bis zur Einschiffung nach Amerika. — Nebst allen darauf bezüglichen Aktenstücken und einer historischen Einleitung. 1852. Weimar.
- Einige freundschaftliche Worte an die verschiedenen Partheien in Europa. 1852. Stuttgart.
- Korn Fülöp. Neueste Kronik der Magyaren. 1852. Hamburg.
- Hutter J. Von Orsova bis Kiutachia. 1852. Braunschweig.
- Kossuth's Rede, gehalten vor dem Stadt-Rathe von New-York, bei dem Ehrengastmahl im Irwing-Hotel am 11. December 1851.
- Kertbeny. Ausgewählte ungarische Volkslieder. 1851. Darmstadt.
- Somssich P. Magyarországának és királyának törvényes joga.
- Somssich. Das gute Recht Ungarns und seines Königs.
Lettre adresse a sa Majesté l'Empereur d'Autriche. 1852. Berlin.
- Buchheim Adolf és Falke Oszk. Nationalgesänge des Magyaren. Aus dem Ungarischen Uebertragen. Kassel. 1851.
- Görgyey. Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848—1849. Lipcse. Brockhaus.
- Koisch Zs. Ludwig Kossuth und Metternich. 1850. Lipcse.
- Kossuth és Kinkelnek a Cincinatiban hozzájuk járult gyülekezethez intézett válasz szózata; és Thomas az öreg pásztor jóvendölései 1852 és 1853. évekre. Német nyelven.
- Vasfi és Benkő. National-Lieder der Magyaren. 1852. Braunschweig.
- Ein Brief aus Texas.
- Dreiszig Kriegsartikel der neueren Zeit für Officiere und Gemeinen in despotischen Staaten. Pozsony, 1849.
- Die Revolution und die Juden in Ungarn.
- Oesterreich über Alles.
- Oesterreichs Wiedergeburt seit dem 13. März 1848.
- Bilder aus Oesterreich 1848 bis 1849.
- Die ungarischen Flüchtlinge in der Türkei.

Dr. Steger. Drey Bücher Neuester Geschichte 1815—1850. Braunschweig, 1851.

Aus der ungarischen Soldaten Welterlebtes und Erlauchtes, von einem müssigen Kriegsknechte. 1852. Studtgard.

Austria im Jahre 1848 bis 1849. New-York, 1852.

Kampf und Verrath. Blätter aus dem Kriegstagebuche eines Honvéd-Offiziers v. Emerich Kovács. Deutsch von Theod. Návay. 1850. Lipcse.

Dr. Günther. Die Ereignisse des Jahres 1848, in Ihrer Zeitfolge in ihrem inneren Zusammenhange.

1848. Oder Nacht und Licht. 1849.

Bild aus Ungarn. 3 ének zenére.

Die Politik des Hauses Oesterreich.

Az 1853-ik év folyamán ismét a következő tiltott munkák elkobzása rendeltetett el;

Dr. W. Waschmuth. Geschichte des Illirismus oder des südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren mit einem Vorworte. Lipcse, 1849.

Oesterreich, Ungarn und die Wojwodina von einem Saxo-Magyar. Lipcse.

Choconitz. Die wahre Lage Ungarns.

Choconitz. Ungarns Recht zum Einbruch in Oesterreich.

Ansichten eines Konstitutionellen aus Ungarn. Lipcse, 1850. Leiner Oszkár.

Die serbische Bewegung in Süd-Ungarn. Zimony 1851. Dunka F. Lose H. Schlachtenbilder.

Pulszky Teréz. Sagen und Erzählungen. 1851. Berlin. Dunker. Boldényi. La Hongrie pittoresque. Páris.

Zerffy G. Gesammelte Werke von Ludwig Kossuth, aus dem ungarischen übersetzt.

Vahot. A honvéd ör anyyala.

Gaal. A székely.

Ungarn im Jahre 1850.

Szemere. — Gr. Batthyányi Lajos, Görgey Arthur, Kossuth L. Hamburg. 1853.

1854-ben a tiltott művek jegyzékében New-Yorkban Kornis Károly által szerkesztett »Magyar számüzöttek lapja« említetik fel.

A felsorolt műveken túl még a következő hirlapok s illetőleg azok egyes számai rendeltettek elkoboztatni:

Leichtkugeln, müncheni lap több száma.

Európa, folyóirat 90 sz.

Bayerische Eilbothe.

Daily News.

New-York Herald 49. szám.

Neue preussische Zeitung.

Augsburger Postzeitung.

Jahreszeiten hamburgi divatlap 18. száma.

Kladderadattsch.

Italia e Populo. Genuai lap.

Eulenspiegel stuttgarti éleczlap 32. sz.

Minerva jenai lap.

Neue-Oderzeitung horoszói lap, — úgy több különféle német honi naptár az 1852-ik évről.

Hogy ezek mellett minden irányzat nélkül, egész tárgyilagossággal, pusztán historiai factumokat tartalmazó, s még az azon időbeli felfogást sem sértő művek, mint például az »Ergänzungsblätter zu vollen Conversations-Lexicon-nak,« »die ungarische Emigration in der Turkey« cikke; »Mayer Universuma 14. köt. 11 füzetek,« »Held és Corvin« s mások világtörténelme: Mészáros K. Magyarország népei történelmi tekintetben. Pest, 1852; — vagy éppen szépirodalmi munkák, színművek stb., mint például Greguss »Válogatott kisebb munkái« Szarvas 1852; vagy éppen »A díszes társalkodó, vagyis világba termett ember. Pest, 1852.« — mint és miért kerülhettek a tiltott művek jegyzékébe, s rendeltetett elkobzásuk, valóban felfogni nem lehet; de mindenestre megdöbbenőleg illusztrálja azon sajnós viszonyokat, a melyeknek nyomása alatt a magyar irodalom és tudományosság szenvedett.

Az 1855-ik évben a levéltárban megszakadnak a tiltott művek jegyzékéi, hogy miért, kifürkészni nem sikerült. Ugy tapasztaltam azonban, hogy a megelőző időkről fenmaradt jegyzékek sorozata sem teljes, s így összeállításom még ezért is pótlásokra szorult.

Az 1853-ik évtől fogva azonban — habár ritkábban is —

fordulnak elő körrendeletek, a melyekben némely mű elkobzására vonatkozó rendelet visszavétetik.

A körrendeletek a tiltott művek legtöbbjéről a következő jellemzéseket adják: — »politikai tekintetben veszélyes irányu,« — — »a legmagasabb uralkodóház s a kormány irányábani felettebb ellenséges, izgató tartalmu« — — »világosan feltűnő gonosz irányu« — — »veszélyes, káros tartalmu« — — »a monarchiai elv ellen tanúsított gyűlölete, a forradalmi időszakra számos visszaemlékeztetései, és abban előforduló gyakori, részint az osztrák pénzügyi állapot, részint pedig a birodalmi egység elve ellen irányzott kitörései,« — — »népnek rémitésére, nemzetiségek közti viszonos gyűlölség növelésére, a legalsóbb néposztálynak a kormány irányában rosz hangulat élesztésére irányulók.« — —

A kormány kezdettől fogva tájékozva látszott lenni az emigratio sajtó útján törekvéseiről, s már 1851-ben a megyefőnökökhöz intézett körleveleiben tudatja, hogy Londonból több menekült Némethonba küldetett a »forradalmi propaganda levelei és röpiratai« terjesztésére. A tiltott művek terjesztését meggátolni, s az elkobzást rendszeresen foganatosíttatni sohasem sikerült. Rendszerint minden intézkedése elkésve történt, s a tiltott művek és kiáltványok egy része mégis becsempésztetett, s a tilalom még jobban felébresztvén a figyelmet, s az irántuk való ingert, a »veszélyes nyomtatványok« titkon kézről-kézre jártak.

Valóban bámulni lehet azon leleményt és furfangot, a mit az emigratio szívós kitartással alkalmazott nyomtatványai becsempészésénél, mit a rendőrség mindig felfedezett ugyan, de már későn; s ha az egyik csempészeti mód titka nyilvánossá lett, rögtön második és így tovább menő rejtélyes módozatok alkalmazottak.

Igy az előttem fekvő bizalmas rendeletek szerint 1852-ben oly zsebkendők szállítottak be, melyeknek festése mosás útján elenyészett, s akkor a fehér gyolcskelmén a »lázító« felírások tűntek elő. Ugyanazon évben a kiáltványok mint cocus-szappan papirborítékai csempésztettek be; a következő évben a figyelem ismét olykép lőn kijátszva, hogy a nyomtatványok szivaralakú tekercsekbe állítottak össze, s dohánylevél borítékkal ellátva,

szivarok közé csomagolva hozattak be, majd ismét gypsöntvények üregeibe helyeztettek el.

Mint hogy azonban 1851-ben kelt kormányrendelet által a forradalmi tárgyak vagy az arra emlékeztető nyomtatványok hadi törvényszék elé leendő állítás terhe alatt beszolgáltatandók voltak, s tudjuk, hogy e rendelet mily következetes végrehajtásra talált, azért nem csodálkozhatunk, ha e nyomtatványokat habár sok kézen forogtak s vándoroltak is, utóbb mégis egy-egy félenkebb kéz többnyire megsemmisítette.

Nem tudom, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtára, a melynek alapítója óhajából birnia kell mindazt, mi hazánkra vonatkozik, a fentebb elősorolt művek mindegyikét bírja e? Ha nem. úgy óhajtandó volna azoknak minden áron egybegyűjtése, mert bármit tartalmazzanak is, könyvészeti, irodalmi s köztörténelmi szempontból reánk nézve kiváló érdekűek, mert mindenesetre az események, eszmék s törekvések újabb ismeretlen adataival ismerkedhetünk meg azokból.¹⁾

¹⁾ A kik a Nemzeti Múzeum könyvtárát használják, meggyőződhetnek róla, hogy gyűjteményében a hungaricák lehetőleg teljesen vannak képviselve. A mi hiány egyik-másik irányban még létezik, azt a könyvtári igazgatóság éber figyelme napról-napra tehetsége szerint kiegészíteni iparkodik, mely törekvésében őt a hazai közönség meleg érdeklődése hathatósan támogatja

S z e r k.